

ГОСТ ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ И ИНОВАЦИИ

Тези Водещи изследователи разработват научни иновации с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от проект BG05M2OP001-1.001-0001 „Изграждане и развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“. Изразените мнения и становища са лични и при никакви обстоятелства не може да се приема, че тези документи отразяват официалното становище на Европейския съюз и Управляващия орган на ОП ОНИР.

Горица Найденова

Професор Горица Найденова от Института за изследване на изкуствата към БАН за процеса на дигитализация на теренните изследвания в българския фолклор
ВЕНЦИ МИЦОВ

Професор Найденова, в момента Вие сте ръководител на екипа, който се е заел със задачата да дигитализира теренни видеозаписи от 50-те години на XX век в Музикалнофолклорния архив на Института за изследване на изкуствата към Българска академия на науките.

В момента съм ръководител на екип, чиито задачи са далеч повече от дигитализирането на теренните видеозаписи от 50-те години. Всъщност тези видеозаписи са само една малка част от доста разнообразни архивни фондове, събирани през значително по-голям период от време. Тяхното дигитализиране и представяне в интернет е задача на нашия проект, чието име е „Културното наследство в архивите на Института за изследване на изкуствата: интерактивна карта на изкуствата в България“. Той е част от проекта „Изграждане и развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“, финансиран по ОП НОИР на ЕФРР.

Архивите на колко института се намират в момента при вас в Института за изследване на изкуствата (ИИИЗк) – БАН? Какъв е обемът на архивите и на какви носители се съхранява той?

Днешният наш Институт е резултат от няколко обединения, протичали в последните 30-ина години при периодичните реформи в Българската академия на науките. Ако трябва възможно най-кратко да представя тази история, тя би звучала така: в края на 40-те години на XX век са създадени три института към БАН, чиито наследници сме ние днес: Институтът за музика, Институтът за изобразителни изкуства и Институтът за градоустройство и архитектура. Разбира се, в следващите десетилетия те претърпяват промени, но всички са имали като първа своя задача документирането на културното ни наследство – всеки в своята област, със своите методи, според изискванията на своята наука. Така при работата на изследователите постепенно се натрупват сериозни архивни масиви, които са много интересен случай от гледна точка на архивистиката: ако в стандартния случай един архивен фонд е вторичен резултат от живота и дейността на личност или институция (ничия единствена цел в живота не е да събере архив за себе си), нашите архиви са различни. Имаме и персонални фондове, разбира се, но по-голямата част от фондовете в първите три от петте раздела на архивите ни днес („Музика“, „Изобразителни изкуства“, „Архитектура“, „Театър“ и „Екранни изкуства“) са именно „научни архиви“, тоест архиви, целенасочено събирани от изследователите.

Не знам дали си давате сметка колко ценно е това, защото когато учен избира какво да запази в архива, това е експертен, тоест компетентен и прозорлив избор. Така днес в нашия архив са запазени множество свидетелства за важни, но вече несъществуващи или в голяма степен изменени или застрашени от унищожаване архитектурни обекти или артефакти от изобразителните изкуства (икони, иконостаси, църковна утвар, картини, стенописи, дърворезби и т.н.). Видовете материали тук са снимки (което значи и негативи, диапозитиви и стъклени плаки), рисунки, архитектурни чертежи и т.н. и за тези раздели по-нататък могат да разкажат колегите от съответните специалности.

Безспорно обаче най-големият ни архив е Музикалнофолклорният. Той е и най-стар, защото в него са запазени и материалите, събирани от музикалните фолклористи от отдел „Народна музика“ в Народния етнографски музей още от 20-те години на XX век – този отдел през 1950 – 1951 преминава заедно с архива си към новосъздадения Институт за музика.

В Музикалнофолклорния архив се пази събраното от една още по-бързо и лесно изчезваща сфера, каквато е тази на музикалния ни фолклор. За всички е известно, че нашата стара селска култура е

била безписмена и всичко е само в паметта на хората. Това за музиката има особено голямо значение, защото тя е много по-трудна за графично отразяване (ако я сравним със словесната страна на фолклора ни). Затова тук страшно важни са не само нотограмите на народни песни (събирани от най-ранните ни фолклористи директно при теренната им работа). Безценни са звуковите носители – имаме около 1300 теренни грамофонни плочи, най-ранната е от 1939 г. През 1954 се доставят и първите магнетофони, в резултат на което при нас сега се пазят над 4500 магнетофонни ленти със записи на музикален фолклор, след това навлизат аудиокасетите и накрая дигиталните записващи устройства. Началото на звуковия ни архив поставя знаменитата Райна Кацарова.

А паралелно с това – също през 1954 и също от Райна Кацарова се създава и музикалнофолклорният видеоархив, чиято основна задача е документирането на танцовия ни фолклор. Вижте колко време ми трябваше, за да стигна до него...

Този архив съдържа – тук ще започна отзад напред – 120 броя видеокасети в различни формати, записвани между 1986 и средата на 90-те години на XX век, и над 160 000 метра 16-милиметрови киноленти, снимани между 1954 и може би 1990.

Работата на кои учени – фолклористи се намира на аналоговите носители в архивите?

Тук мога да изброя много имена, няма как да бъде изчерпателна. Ако приемем, че под „аналогови“ разбирате не-цифровите носители и включим тук и хартиените материали, то трябва да започна от Васил Стоин, неговите сътрудници Павел Стефанов и Христо Илиев Леков (има и други записвачи от това време).

Следващите етапи са свързани в голяма степен с нововъведенията на Райна Кацарова – вече споменах, че тя основава и звуковия архив, и видеоархива. Но важни фигури тук са Елена Стоин, Иван Качулев, Николай Кауфман, Тодор Тодоров, Тодор Джиджев, Вергилий Атанасов, Димитрина Кауфман, Анна Илиева и немалко други сътрудници. Райна Кацарова и Анна Илиева са личностите, които влагат най-много и във видеоархива ни, след тях в него идва Мира Пешева.

За всеки от тях може много да се разказва.

Как са се случвали теренните записи в миналото? Каква техника е ползвана?

Задълго основен метод си остава директното записване с ноти или чрез танцопис, слушайки или гледайки информатора. Разбира се, то е съпроводено със събиране на редица сведения за човека, който е изпял или изсвирил мелодията или изиграл хорото, на словесния текст на песента, на други данни, свързани с документираното – кога в живота на селото се пее, свири или играе, къде, от кого и т.н. Тази практика продължава и след като се доставя грамофонът през 1939 г., защото той е бил само един. С него се работи до средата на 50-те години. През 1954 се появяват първите магнетофони, а през 1957 купуват и първата кинокамера заедно с кинопрожекционен апарат (преди това снимат с взети назаем камери). При това аудио- и видеозаснемането не отменят вписването на всички данни за документираното и на хартия.

А начинът по който фолклористите са се подготвяли и са осъществявали самите теренни пътувания, как са установявали контакт с хората и са извличали информацията от тяхната памет – това е една доста дълга тема. Това е нещо, което специално учим, навлизайки в специалността – като се има предвид, че днес теренът далеч не е същият. Но и точно това прави нашия архив още по-ценен.

С какви стъпки е свързана вашата работа по дигитализацията? Следвате ли определен протокол при дигитализацията на определен архив и какъв е той?

„Протокол“ е силно казано. Всеки различен носител изисква различен тип реставрация на самия носител, после различна конфигурация от техника и софтуер, за да бъде цифровизирано неговото съдържание. След това се налагат различни специфични процедури при реставрирането на вече цифровизираното съдържание, като при това се внимава тази обработка да не накърни автентичността на самия запис. Например – от звукозаписите се чистят шумове от записващата техника или появили се при цифровизирането, но не и шумове от самия запис – например звука от стъпките, ако записът е с игра, дъховете на пеещите, ако щете покашлянията им, техни изпуснати коментари, околни шумове от терена – понякога се чуват птички, кучета, петли, целта е максимално да се запази атмосферата.

Следващите стъпки са към описването на цифровите файлове, т.е. към въвеждането на това, което наричаме метаданни, в самите файлове и в отделни описи и тук работата в някои случаи доста сложна. Често, доста често даже теренните тетрадки са нечетливи и хаотично водени в бързината. А понякога дори липсва информация за записите и тя се търси по косвени пътища. Всяка песничка се превърта много пъти в този процес и всичко това изисква време и внимание. За съжаление екипът ни е малък, сам разбирате, че всичко, за което говоря, предполага много сериозна подготовка (както етномузикологична, така и звукорежисьорска, техническа и т.н.) и голяма отдаденост при скромно заплащане. И понеже такива специалисти трудно се откриват, бих искала да спомена имената на д-р Мария Кумичин, Алекс Нушев, Бистра Михайлова, Вили Михайлов, д-р Светла Нейкова, д-р Ивайло Първанов – това са хората, които в момента работят в Музикалнофолклорния ни архив.

Благодарение на Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ и Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“ вие сте успели да стартирате най-сложния процес – дигитализацията на архивите върху филмови ленти. Как се случи това и защо този процес е бил най-сложен?

Тези киноленти бяха голямата ни болка. Ако за всички останали носители дигитализацията върви от по-рано, кинолентите бяха буквално в нищото.

Проблемът беше не в сложността на процеса, а в неговата цена. Цифровизирането на такива носители е начинание непосилно скъпо за бюджета на един хуманитарен институт в БАН. Донорските програми също не допускаха такива суми – знаете, че при конкурсното финансиране на проекти има строги изисквания за процентни съотношения на разходите в и без това ограничените бюджети и ние никъде не можехме да вместим такова перо. Междувременно се повреди и оригиналната техника за прожектиране на тези ленти и стана съвсем невъзможно да се

види какво има в тях. Много, много дълго време, около 30 години няхаме никакъв достъп до записите и положението изглеждаше безнадеждно.

За щастие благодарение на нашия проект вече доставихме крайно необходимия ни филмов скенер и скоро ще обявим публично началото на тяхната дигитализация.

Но истината е, че в една нормална ситуация архиви като нашия не бива да разчитат само на проекти, а трябва да бъдат обект на конкретни държавни политики, защото за тях са необходими постоянни грижи и те са свързани със средства. Дори и простото съхранение на носителите ги изисква, даже ако нищо друго не правим по тях. И тук не става дума за ръководството на нашия Институт, то върши всичко по силите си, а за общото отношение към Българската академия на науките и към хуманитарните институти в нея, за един постоянно подклаждан у обществото въпрос „тия пък какво правят“. Той възниква с всяка нова власт, очаквам скоро да се възпали отново. Ами ето това правим, И ТОВА правим. Грижим се за едни такива богатства.

Парадоксът е, че щом финансирането идва по оперативна програма, насочена към върхови постижения, се очаква да бъдем свръхкреативни. В проекта като цяло се надявам да постигнем и това, но в конкретния случай с кинолентите цифровизацията не е каприз или някакъв иновативен писък, става дума за запазването на тези записи, за базова и ежедневна работа, която само така сме успели да подсигурим технически. Известно е, че аналоговите носители не са вечни, те имат срок на годност и някои от нашите са вече в края му. Щяхме буквално да изгубим този архив. Така че наистина благодарение на тази оперативна програма и най-вече на проекта „Изграждане и развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“ имаме шанса да спасим тези документи за нашето културно наследство.

Разкажете нещо за предизвикателствата – труден ли е процесът на синхронизация между видео и аудио?

При тези записи има една особеност – кинокамерата не е записвала звук, трябвала е специална приставка, която да осигури синхронен запис с магнетофона, а такава приставка навремето не е била осигурена. Освен това – може би и поради самата организация на теренната работа – много често звукът към дадено хоро е записван не в момента на заснемането му, а след това на закрито (снимките искат светлина, а звукозаписът – тишина).

Това във всички случаи ще направи синхронизацията между картина и звук трудна, а в някои случаи и невъзможна. Но имайте предвид, че този етап в обработката е много труден дори и когато е записвано и снимано едновременно. Първо, защото различните носители остаряват и се деформират по различен начин. И второ, защото съотношенията между стъпките на играещите и метриката на музиката са много специфични във всяка една местна култура, дори във всяко отделно хоро. Между другото, в архиви в чужбина, подобни на нашия, които вече са изминали този път (например в Унгария), са разработвани методики за синхронизирането между звук и видео. Но винаги съществува възможността никоя от тях да не работи докрай в редица от нашите записи.

Във всички случаи ще има предизвикателства, но пък ще бъде много интересно.

Какви цели си поставяте във вашата мисия? Научен архив, общодостъпен архив?

Научността на архива няма как да ни бъде цел, той е такъв по произход.

„Общодостъпен архив“ – това може да бъде тълкувано и погрешно и да създаде представата, че ще качим всичко, което имаме, в интернет, и всеки ще може да го гледа, слуша и тегли. Такова нещо обаче не е възможно по много причини, в това число и свързани с авторски и сродни права. Принципно архивът ни – както всички архиви в България - и сега е общодостъпен, защото всеки може да дойде и да види или чуе какво има в него, за научна работа предоставяме и копия. Много от етапите в контакта ни с ползвателите протичат онлайн далеч преди да ни тласне натам епидемията. Има обаче едно условие – това, което ползвателят иска да види или чуе, трябва да бъде обработено, а за да бъде обработено, трябва да бъдат изминати всички стъпки, за които говорих преди малко. Да бъдат изминати тези стъпки – това означава, както също казах, да сме спасили тези документи, да сме опазили работата на предшествениците си, да сме съхранили едно огромно богатство... Вече сме доста напреднали в това, но архивът е голям и има още много работа.

Така че целта ни е запазен и обработен архив, това са факторите за неговата достъпност. И, разбира се, архив, за чието съдържание и ценност обществото да е достатъчно информирано – затова е нужна и тази база данни в интернет, която е заложена в проекта ни.

Като учен и фолклорист, който в момента работи по архива с терени записи за вас имаше ли изненадващи находки? Неща, които са ви изненадали?

Аз съм от поколение, което се е обучавало в тази специалност най-вече четейки и гледайки ноти, теренът беше вече много променен. За нас – а и за идващите след нас – самата звукова картина в този архив е много впечатляваща. По принцип е ясно, че няма музика, която да може да бъде побрана в думи, нито пък в ноти – за да знаеш какво стои зад нотите, е нужен слухов опит и познаване на стила. Това, което може да се чуе при нас, е доста далеч от почти всичко, което слушаме днес като „фолклор“ или „народна музика“ (може би донякъде с изключение на случващото се във връзка със събора в Копривщица). Слухът на записаните певци и свирачи е от друга музикална вселена, те се поставят в музиката не така, както го правят днешните музиканти. Самите начини на пеене и на свирене, така наречените изпълнителски стилове, са понякога стряскащо различни от днешните и е незаменимо да може да ги чуе човек.

Така че постоянно нещо ме изненадва в този архив. Част от тези изненади са включени в компактдискете към две издания, подготвени от мен като автор и от нашите сътрудници в архива. Едното е свързано с теренната работа на Елена Стоин и с нейната книга „Музикално-фолклорни диалекти в България“ и излезе през 2015, нарича се „Музикалнофолклорните диалекти на Елена Стоин в звук“. А другото – с работата на Иван Качулев („Иван Качулев, музикалните инструменти и звуковата среда. Теренни материали и научно дело“), то беше отпечатано преди месец. Тези издания също се стремят да популяризират архива ни и няма да бъдат последни, живот и здраве. А и да не забравяме, че тепърва ни предстоят такива приключения и със старите танцови стилове във видеоархива.